

ДЕСТРУКТИВНІ МЕГАТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОСТІ: ВІД ПАНДЕМІЇ ДО ВІЙНИ

МОНОГРАФІЯ

Сучасний світ та його виклики
у пошуках осмислення
шляхів виходу з кризи

Демографічні трансформації
як головний мегатренд
сучасності

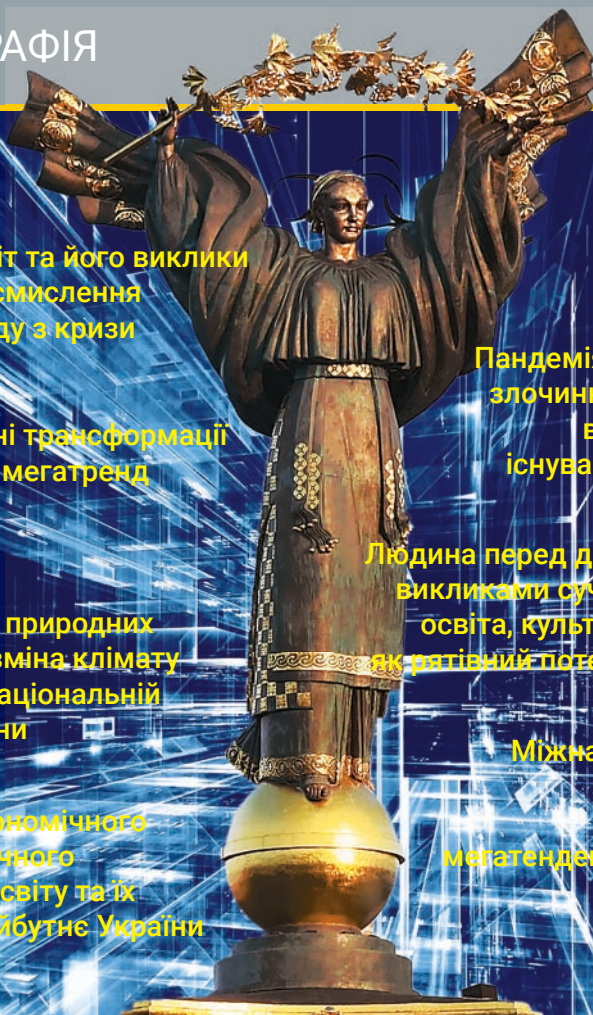
Виснаження природних
ресурсів та зміна клімату
як загроза національній
безпеці країни

Зміна геоеконімічного
та геополітичного
ландшафтів світу та їх
вплив на майбутнє України

Пандемія, організована
злочинність, тероризм,
війни як виклик
існуванню цивілізації

Людина перед деструктивними
викликами сучасності: наука,
освіта, культура, мистецтво
як рятівний потенціал людства

Міжнародна безпека
під впливом
деструктивних
мегатенденцій сучасності

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

**ДЕСТРУКТИВНІ
МЕГАТЕНДЕНЦІЇ
СУЧАСНОСТІ:
ВІД ПАНДЕМІЇ ДО ВІЙНИ**

Монографія

Харків
«Право»
2025

Авторський колектив:

Бережна О. Р., кандидатка технічних наук, доцентка; *Готра О. Б.*, кандидатка історичних наук, доцентка; *Іванов С. В.*, доктор економічних наук, професор; *Мельник О. А.*, докторка психологічних наук, старший науковий співробітник; *Разумова Г. В.*, докторка економічних наук, доцентка; *Сергієнко Т. І.*, кандидатка політичних наук, доцентка; *Требін М. П.*, доктор філософських наук, професор; *Хайнас Р. М.*; *Чупрій Л. В.*, доктор політичних наук, професор

Рецензенти:

В. І. Палагута – доктор філософських наук, професор (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»);

В. Л. Погрібна – докторка соціологічних наук, професорка (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

В. Ф. Смолянук – доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Воєнна академія імені Євгенія Березняка)

*Рекомендовано до видання вченою радою
ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики»
(протокол № 3 від 25 лютого 2025 р.)*

Деструктивні мегатенденції сучасності: від пандемії до війни : монографія / [Іванов С. В., Мельник О. А., Разумова Г. В. та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2025. – 210 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178602567>.

ISBN 978-617-8602-56-7

Колективну монографію присвячено дослідженню теоретичних, методологічних і практичних засад сучасного світу в умовах наявності низки деструктивних тенденцій. Проаналізовано сутність і прояви деяких із них, а саме: демографічні трансформації як головний мегатренд сучасності, пандемію, організовану злочинність, тероризм, війни тощо. Значну увагу приділено осмисленню місця та ролі людини в умовах деструктивних мегатрендів, значенню культурних традицій у творенні картини світу в ситуації суперечливої реальності.

УДК 13+159.9+316+32+33

© Іванов С. В., Мельник О. А.,
Разумова Г. В. та ін., 2025

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2025

ISBN 978-617-8602-56-7

Зміст

Розділ 1

Сучасний світ та його виклики: у пошуках осмислення шляхів виходу з кризи

1.1. Вплив глобальних викликів на геополітичну трансформацію сучасного світу (Чупрій Л. В., Готра О. Б.)	4
Список використаних джерел	17
1.2. Демографічні наслідки війни в Україні (Іванов С. В., Разумова Г. В.)	19
Список використаних джерел	36
1.3. Значення культурних традицій у творенні картини світу в ситуації суперечливої реальності (Мельник О. А.)	39
Список використаних джерел	58

Розділ 2

Пандемія, організована злочинність, тероризм, війни як виклик існуванню цивілізації

2.1. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародну безпеку (Хайнас Р. М.)	60
Список використаних джерел	67
2.2. Транснаціональна злочинність і міжнародний тероризм як деструктивні гравці на світовій арені (Требін М. П.)	68
Список використаних джерел	98
2.3. Війна як виклик існуванню цивілізації (Требін М. П.)	105
Список використаних джерел	125

Розділ 3

Людина і світ під впливом деструктивних мегатенденцій сучасності

3.1. Міжнародна безпека в умовах турбулентного світового порядку (Требін М. П.)	131
Список використаних джерел	151
3.2. Партнерство підприємств і міжнародних організацій для забезпечення стійкості економіки України (Сергієнко Т. І., Бережна О. Р.)	154
Список використаних джерел	175
3.3. Людина під впливом маніпулятивних технологій (Требін М. П.)	178
Список використаних джерел	205

Авторський колектив	209
----------------------------------	------------

Розділ 3

ЛЮДИНА І СВІТ ПІД ВПЛИВОМ ДЕСТРУКТИВНИХ МЕГАТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОСТІ

3.1. Міжнародна безпека в умовах турбулентного світового порядку

Требін Михайло Петрович

доктор філософських наук, професор

професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

В умовах сучасного світу, що глобалізується, однією з нагальних проблем світового розвитку є проблема міжнародної безпеки. Міжнародна безпека – це «стан економічних, політичних та інших відносин між державами, що усуває загрозу агресії одної або групи держав проти іншої держави або групи держав та забезпечує їх мирне співіснування на засадах рівноправності і невтручання у внутрішні справи одна одної, поваги національної незалежності та самовизначення народів, а також їх вільний розвиток на демократичній основі»¹. Головна мета міжнародної безпеки сформульована в ст. 1 Статуту ООН – «підтримувати мир та міжнародну безпеку» шляхом «вжиття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень миру»².

¹ Даніліян В. Безпека міжнародна. *Політологічний енциклопедичний словник* / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. С. 62.

² Див.: United Nations Charter (full text). *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

Міжнародна безпека – це, по-перше, безпека таких суб'єктів: людства, регіонального соціуму (соціуму кількох держав), соціуму окремої держави, світового співтовариства держав, регіонального державного співтовариства, міжнародних організацій, що представляють на різних рівнях інтереси перерахованих вище суб'єктів; по-друге, безпека, що стала результатом спільної діяльності названих суб'єктів і розподілена між учасниками цієї діяльності (колективна безпека); по-третє, такий стан міжнародних відносин, за якого конфлікти між державами вирішуються без застосування сили (а спроби застосування сили припиняються); по-четверте, це національна безпека, що забезпечується державами на міжнародному рівні. Міжнародна безпека – це безпека людства, безпека регіональних соціумів, безпека глобального та регіональних державних спільнот. Це також національна безпека, що забезпечується на міжнародному рівні. Це така парадигма міжнародних відносин, яка заперечує війни та інші способи заподіяння шкоди людям. Головна проблема теорії міжнародної безпеки – як усе це забезпечити? І хто це може зробити? Пошук відповідей на ці питання – надзавдання даної теорії.

Міжнародна безпека напряму залежить від світового порядку. Терміном «світовий порядок», як правило, позначається конвенційна система світового устрою, що визначає принциповий характер взаємодії між державами та недержавними акторами. У найпростішому виразі «світовий порядок» – це відносно стійкий і досить стабільний, хоча й обмежений в історичному часі стан міжнародної системи, що характеризується пануванням визнаних більшістю акторів (державних та недержавних) правил поведінки на міжнародній арені та заснований на балансі сил та інтересів провідних світових держав та політичних сил.

Першим кроком на шляху до досягнення сенсу терміна «світовий порядок» було створення міжнародної дослідницької групи на чолі з Ричардом Фолком і Самуелем Мендловіцем, яка у 1968 р. розпочала роботу над «Проектом моделей світового порядку»¹. 1977 р.

¹ Див.: Falk R., Kim S. S. An approach to world order studies and the world system. New York: Institute for World Order, 1982. 33 p.

класик британської школи міжнародних відносин Хедлі Булл описав світовий порядок як характер (стан) або напрям зовнішньої активності, що забезпечує непорушність тих цілей співтовариства держав, які є для нього, з одного боку, необхідними, з другого – життєво важливими, з третього – загальними для всіх¹. З урахуванням накопиченого обсягу знань про феномен світового порядку і виходячи головним чином з нормативної та інституційної парадигм міжнародно-політичної науки світовий порядок можна визначити як сукупність принципів, норм та інститутів, що регулюють поведінку акторів світової політики (насамперед держав), що забезпечують їх основні потреби у безпечному існуванні та реалізації своїх інтересів, дозволяють підтримувати стабільність міжнародної системи². Світовий порядок є динамічним станом міжнародного середовища, яке характеризується певним рівнем зрілості, тобто виразності його властивостей. До них, зокрема, можна віднести: 1) повноту (співвідношення порядку та відхилень від нього в різних сферах міжнародних відносин); 2) частоту та глибину порушень порядку; 3) стійкість порядку стосовно обурювальних впливів.

Загальновідомо, що історія розвивається в межах певних світових порядків. Наприклад, до формування Вестфальського світового порядку панував імперський світоустрій. Тривалий час імперії, як набагато стійкіші державні утворення, створювали найкращі умови для динамічного розвитку тих чи інших держав світу. І, навпаки, занепад імперій супроводжувався політико-правовою смутою, економічними кризами і моральною деградацією суспільства. Тридцятирічна війна (1618–1648 рр.) і безсистемність у Європі показали, що настала криза імперської системи. А Вестфальський мир, який підбивав підсумки цієї війни, став «рубіконом» між імперським світоустроєм та світоустроєм національних держав. Отже, укладання Вестфальського миру

¹ Див.: Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1977. xv, 335 p.

² Див: Требін М. П. Турбулентність сучасного світового порядку. *Україна в умовах формування нового світового порядку* : зб. матеріалів XXXV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2023. С. 45.

(1648 р.) за підсумками Тридцятирічної війни заклало основи нового світового порядку (при цьому під словом «світовий» варто розуміти передусім європейський порядок, оскільки дана система мало стосувалася інших регіонів світу) вже на зовсім інших принципах, домінуючими суб'єктами якої стали виступати суверенні національні держави. Новий світовий порядок був побудований на державно-центристських принципах, і національна держава стала основною умовою створення нового світового порядку. Таким чином, фундаментальною основою Вестфальської системи вважалися ідеї та принципи національного суверенітету¹. Завдяки цьому національні держави Європи стали незалежними у проведенні внутрішньої політики в межах своїх національних кордонів, і всі були рівноправними. І, звичайно, суверенітет раз і назавжди закріпив невтручання європейських держав у внутрішні справи одна одної. Ось через це ні в XVII, ні в XVIII, ні в XIX століттях жодна держава не вважала для себе можливим втручатися у внутрішні справи інших держав, навіть якщо в них відверто й масово порушувалися права людини.

Після Наполеонівських воєн склався новий світовий порядок – Віденський, що офіційно було закріплено Віденським конгресом (1814–1815 рр.), який вперше в історії запровадив поняття «великі держави». Принципова особливість Віденського світопорядку полягала в тому, що він встановив нове розміщення політичних сил та географічних сфер впливу в постреволюційній Європі. Він закріпив процес постреволюційних монархічних реставрацій, утворив «Священний союз» як колективний орган безпеки європейських монархій. Почалася епоха «Європейського концерту» – балансу сил між європейськими державами². Європейський концерт базувався на загальній згоді великих держав: Австрії, Великої Британії, Пруссії, Росії, Франції. Віденський світовий порядок став основою для епохи колоніалізму.

¹ Див.: Kaufmann T. Dreissigjähriger Krieg und Westfälischer Friede : kirchengeschichtliche Studien zur lutherischen Konfessionskultur. Tübingen : Mohr Siebeck, 1998. 196 S.

² Див.: Lascurettes K. M. Orders of exclusion : great powers and the strategic sources of foundational rules in international relations. New York, NY : Oxford University Press, 2020. xii, 327 p.

му та посприяв остаточному формуванню імперій. Світовий порядок частково став справді світовим, поширившись у вигляді розквіту колоніальних імперій на інші регіони

Після «перетасування» міжнародних ролей та статусів унаслідок Першої світової війни виник Версальсько-Вашингтонський світопорядок, основи якого було закладено Версальським мирним договором (1919)¹, договорами з союзниками Німеччини, а також угодами, укладеними на Вашингтонській конференції 1921–1922 рр.² Інституційно був зафіксований поліцентричний світ, у якому прийняття та здійснення найважливіших рішень відбувається шляхом взаємних домовленостей великих держав з урахуванням інтересів інших. Було створено Лігу Націй – інститут, який був націлений на підтримку світового порядку, що існував, на недопущення дестабілізації міжнародної системи з волі одного з її елементів. Світ поступово перестає бути європоцентристським, міжнародна система починає перетворюватися на глобальну. Цей світопорядок виявився недостатньо ефективним у зв'язку з тим, що інтереси держав, як і раніше, були незрівнянно вищими за інтереси міжнародної організації.

Ялтинсько-Потсдамський світопорядок сформувався на конференціях в Ялті та Потсдамі, а також у післявоєнному врегулюванні в 1945–1946 рр. Вперше змінилася сама структура світового порядку – з поліцентричного на полярний (біполярний). Світ був поділений на два антитетичні центри – незалежний блок США та комуністичний блок СРСР. У результаті, за ініціативою США в 1949 р. як антикомуністичний опір і для стримування впливу СРСР було створено блок НАТО. У відповідь СРСР створив лояльні соціалістичні держави у Східній Європі, об'єднавши їх у Організацію Варшавського договору. Почалася «холодна війна»³. Післявоєнна біполярність мала форму політико-ідеологічного протистояння, ідеологічної конфрон-

¹ Див.: Nowak K. F. Versailles / Translated by Norman Thomas & E. W. Dicks. Freeport, N. Y.: Books for Libraries Press, 1971. 287 p.

² Див.: Roads to peace : a hand-book to the Washington Conference. New York : Republic Pub. Co., 1921. 64 p.

³ Див.: Nuechterlein D. E. A Cold War odyssey. Lexington : University Press of Kentucky, 1997. x, 274 p.

тації між «вільним світом» країн західної демократії на чолі зі США та «соціалістичним світом» на чолі із СРСР. США хотіли встановлення в світі американської гегемонії під гаслом «*Pax Americana*», СРСР стверджував про невідворотність перемоги соціалізму у світовому масштабі. Ідеологічна конфронтація, «боротьба ідей» призводила до взаємної демонізації протилежного боку та залишалася важливою рисою післявоєнної системи міжнародних відносин. Радянсько-американське протистояння виглядало насамперед як суперництво системи політичних та етичних ідеалів, соціальних та моральних принципів¹.

Сучасний світопорядок склався після розпаду СРСР у 1991 р. Він характеризується як моноцентричний у зв'язку з панівною роллю США в багатьох сферах буття: економіці, політиці, військовій справі, науці, новітніх технологіях, культурі тощо². Такий набір лідерських якостей, притаманний США, на цей час не має жодна країна у світі. Тому Г. Кіссінджер вказував на вбудовану в американську мораль якусь месіанську складову (знаменита промова Джона Уінтропа про нову державу як «місто на пагорбі», що стало в устах Рональда Рейгана «сяючим містом на пагорбі»). США з самого початку створювалися як ідеальне нове суспільство, засноване на принципах свободи та демократії. Це найважливіший моральний принцип, який кожен американець засвоює в процесі соціалізації.

Однополярна модель, на думку американських аналітиків, є світовою системою, що має лише один центр сили. Наприклад, Чарльз Кеглі та Грегорі Реймонд зазначають, що однополярна система – це система, у якій одна країна «наділена переважною силою»³. Американський політолог Крістофер Лейн визначає однополярність таким чином: «Я визначаю однополярну систему як таку, у якій геополітично переважає одна держава, бо має досить значні можливості, щоб

¹ Див.: Paterson T. G. *Soviet-American confrontation: postwar reconstruction and the origins of the Cold War*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973. xi, 287 p.

² Див.: Hunt M. H. *The world transformed : 1945 to the present*. 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2016. xxii, 601 p.

³ Kegley C., Raymond G. *A Multipolar Peace?: Great Powers Politics in the 21st Century*. New York: St. Martin's Press, 1994. P. 3.

запобігти формуванню переважної коаліції, що врівноважує її та спрямована проти неї»¹.

Цікавим є також погляд відомого британського географа, економіста, автора теорії «геоекономічного моноцентризму» П. Дж. Тейлора щодо майбутньої ролі США як світового гегемона. На думку автора, історія геополітики нараховує три цикли гегемонії, кожен з яких припиняв своє існування внаслідок зміни циклів розвитку світової економіки: середина XVII ст. – гегемонія Нідерландів; середина XIX ст. – гегемонія Британії; середина XX ст. – гегемонія США. Розглядаючи ці цикли гегемонії, П. Дж. Тейлор стверджує, що зрештою Сполучені Штати також втратять своє світове панування. Автор вважає, що це є такою самою неминучістю, як завершення епохи гегемонії Нідерландів та Британії.

Як підкреслюють британські дослідники Баррі Бузан і Джордж Лоусон, нині «ера централізованого глобалізму добігає кінця... Причини цього – поширення сучасної цивілізації по всьому світу, що підтримує розрив у могутності та владі між центром та периферією. Піднесення Китаю – символ цього процесу... Підсумки цього процесу – завершення епохи західної гегемонії, що тривала з другої чверті XIX ст. до першої чверті XXI ст. Світ переходить від епохи централізованого глобалізму до епохи децентралізованого глобалізму. Домінувати в сучасному світі одній наддержаві чи групі держав стає вже важко... Ця тенденція триватиме. Ядро системи розширюватиметься й ставатиме менш західним. Децентралізований глобалізм створює основи нових міжнародних відносин, зовсім відмінних від глобального порядку центр-периферія двох минулих століть... У світі децентралізованого глобалізму буде кілька великих держав і багато регіональних держав і наддержав. Водночас проти XX ст. його ідеологічний спектр буде дуже вузьким»². З точки зору вчених, головне ідеологічне питання, яке визначало геополітику XX ст., полягало в наступному: «Капі-

¹ Layne C. The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*. 1993. Vol. 17, No. 4. P. 5.

² Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. *International Affairs*. 2014. Vol. 90, Issue 1. P. 74–75.

талізм чи ні?» Після краху державного соціалізму та переходу Китаю та Росії на шлях розвитку капіталізму корінне ідеологічне питання звучить інакше: «Який тип капіталізму забезпечить стійке процвітання та як керувати відносинами між різними типами капіталістичного управління?»¹

У сучасному світі універсального капіталізму автори виділяють за особливостями управління чотири основні типи капіталізму: ліберально-демократичний, соціал-демократичний, конкурентно-авторитарний та державно-бюрократичний².

Ліберально-демократичний капіталізм, до якого автори відносять насамперед США, Велику Британію та інші англomовні країни, характеризується максимальною економічною автономією, мінімізацією втручання держави та демократичним управлінням. Починаючи з 1970-х років більшість країн, які представляють цей тип капіталізму, очолили рух від неокейнсіанства до неолібералізму. Неоліберали ратують за повне звільнення ринкових відносин від втручання держави та політичного контролю. Вони вважають, що дерегуляція, скорочення податків, стимулювання попиту та споживання через зростання кредитної заборгованості, усебічний та вільний розвиток фінансового сектора сприятимуть економічному зростанню. За задумом неолібералів, усе це вивільнює підприємницьку ініціативу, яка сприятиме мобільності капіталу та прискорюватиме накопичення багатства.

Соціал-демократичний капіталізм представлений більшістю європейських держав, країн Південної Америки, Індією, Японією та Південною Кореєю. Він характеризується прагненням зберігати баланс між ринком, державою та демократією. Держава в цих країнах відіграє більшу роль, ніж у ліберальних капіталістичних державах. Вона прагне регулювати ринкові відносини, дбати не лише про забезпечення індивідуальних прав, а також про колективні зобов'язання та відповідальність, контролювати зростання соціальної нерівності.

Конкурентний авторитарний капіталізм, представлений такими країнами, як Малайзія, Сінгапур, Пакистан, Іран, Венесуела, Танзанія,

¹ Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. P. 72.

² Там само.

Кенія та Росія, характеризується державним контролем над ринком та обмеженням демократичного управління. Стійкість цих режимів забезпечується завдяки успішному економічному розвитку, ефективністю інститутів (насамперед діяльністю політичної партії), ідеології (найчастіше це націоналізм), контролю над засобами масової інформації та репресіями. Історично розвиток капіталізму не був пов'язаний з демократією. І сьогодні багато країн, що розвиваються, включаючи «азіатських тигрів», Бразилію, Аргентину та інші латиноамериканські держави, визнають перевагу авторитаризму над демократією в перехідний період свого розвитку.

Державно-бюрократичний капіталізм сповідують такі країни, як Китай, В'єтнам, більшість арабських монархій та деякі держави Центральної Азії. Він характеризується державним контролем над ринком та запереченням демократичного управління. Китайська економіка (як і інших країн цього типу) є поєднанням ринкових, соціалістичних і традиційних укладів. Щодо сфери прямих іноземних інвестицій та торгівлі, Китай – відкрита економіка. У країні активно діють безліч приватних, сімейних підприємств, великих приватних корпорацій. Водночас основні економічні важелі належать державі та державним підприємствам.

Обидва види авторитарного капіталізму мають багато спільних проблем. Бюрократичний тип управління ускладнює зростання, конкуренцію та інновації. Бюрократія в авторитарних країнах більш схильна до корупції, що підриває ефективність капіталізму та легітимність режиму. Серйозною проблемою для авторитарних капіталістичних держав є вплив демократичних капіталістичних держав за умов глобалізації розвитку інформаційних технологій та наростання політизації власного населення. Щоб протистояти цьому впливу, Китай застосовує стратегію «блокувати та клонувати», забороняючи технології, які він вважає небезпечними, і водночас створює національні версії інформаційних мереж.

Проблема зростання соціальної нерівності притаманна всім типам капіталізму, проте в авторитарних режимах вона посилюється не підзвітністю панівної еліти перед суспільством. Наприклад, у Китаї

коефіцієнт Джині, що показує рівень нерівності, становить 0,48, що на 50% вище, ніж було на початку ринкових реформ. Цей показник є набагато вищим за аналогічний показник у ліберальних капіталістичних країнах, наприклад, у США та Великій Британії, і вдвічі перевищує рівень нерівності, що існує в багатьох соціал-демократичних державах¹.

У найближчій перспективі можуть трансформуватися в найпотужніших гравців світової геополітики Китай та Індія. Вони домінували у світовій економіці в минулому, а незабаром, схоже, повернуть собі чільне місце в ній. За даними британського фахівця з економічної історії А. Меддісона, дві тисячі років тому частка Китаю та Індії у світовій економіці складала 59%². На той час населення Китаю становило 60 млн осіб, Індії – 75 млн; у Західній Європі проживало менше 25 млн.³ Центр могутності світу був у Азії. Піднесення Західної Європи почалося в першій половині II тисячоліття, коли її частка у світовій економіці зросла з 9 до 18%⁴. За формулюванням індійського історика Діпака Лала, Китай та Індія отримали дуже багато надто рано і потрапили в «пастку рівноваги високого рівня»: з III ст. до н.е. до сучасної епохи дохід на душу населення у цих країнах залишався незмінним⁵.

Економічна могутність Китаю та Індії була підірвана до початку XIX ст., що відзначили А. Сміт та Дж. Мілль. У XX ст. сприйняття двох країн як центру злиднів поглибилося, загалом це так і було. Населення Китаю в якийсь момент перестало бути економічною перевагою, перетворившись на тягар. У 1400–1800 роках воно зросло з 65 млн до 400 млн осіб⁶. Економіка не встигала за зростанням населення, звідси спалахи голоду та соціальні заворушення. Відмова Китаю

¹ Див.: Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. P. 85.

² Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. London: Profile books, 2007. P. 9.

³ Там само. P. 13.

⁴ Там само.

⁵ Див.: Lal D. Unintended consequences: the impact of factor endowments, culture, and politics on long run economic performance. Cambridge, Mass.: MIT press, 1998. x, 287 p.

⁶ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 24.

від західних технологій була інстинктивною та реалізовувалася з самого верху. У XIX ст. влада зробила спробу виправити становище шляхом політики «самопосилення», але остання не спрацювала.

Відносний занепад Індії прийнято пояснювати згубним впливом західного імперіалізму, але питання, наскільки Велика Британія експлуатувала Індію, є суперечливим. Націоналісти й марксисти доводять, що експлуатація була важкою: не випадково частка Індії у світовому промисловому виробництві у 1750–1900 рр. впала з 25 до 2%¹. Проте більшість сучасних істориків підходять до ролі Британії менш однозначно. Промислова революція справді позбавила занять мільйони ткачів, але це сталося б і без британського колоніалізму, а злиденна Індія, безумовно, не відповідала економічним інтересам Британії².

Тому на початку 1970-х років частка Західної Європи у світовій економіці складала 26%, США та Канади – 25%, Китаю та Індії – менше 8% (стільки ж, скільки в Японії)³.

Після революції 1949 р. КНР перейняла економічну політику СРСР і користувалася його допомогою. Проте реструктуризація економіки тривала повільно; сільське населення збільшувалося надто швидко, і землеробство за ним не встигало. «Великий стрибок» та «культурна революція» відкинули економіку країни назад. Протягом 1950-х рр. ВВП Китаю на душу населення зростав загалом на 2,2% на рік, у 1960-ті роки – на 1,6%, 1970-ті – на 1,8%. Для порівняння: темпи зростання Японії протягом більшої частини 1950-х років становили в середньому 7% на рік, а в 1960–1973 рр. перевищували 10%⁴.

Економічне піднесення Китаю почалося з реформ Ден Сяопіна. Вирішальним чинником, який спонукав керівництво КНР поглиблювати реформи, став крах СРСР. Причиною, через яку на Заході Китай стали сприймати не країною-ізгоєм, а цінним економічним партнером,

¹ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 29.

² Див.: Das G. India unbound: From independence to the global information age. London: Profile books, 2002. P. 66.

³ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 33.

⁴ Там само. P. 51–52.

було те, що його економіка досягла критичної маси. З 1978 р. її темпи зростання дорівнювали середньому 9,5% на рік¹. У 2001–2005 рр. на Китай припала третина світового економічного зростання. З 2000 р. внесок Китаю в зростання світового ВВП майже вдвічі перевищує внесок трьох інших найбільших економік, що зростають, – Індії, Бразилії та Росії – разом узятих. Унікальність Китаю полягає в тому, що він поєднує величезні запаси дешевої робочої сили з економікою, яка (для своїх масштабів) є надзвичайно відкритою в плані торгівлі та іноземних прямих інвестицій. Обсяг експорту та імпорту товарів та послуг становить 75% ВВП Китаю, тоді як у Японії, Індії та Бразилії – лише 25–30%².

У промисловості одна з реформ полягала у створенні в 1980 р. чотирьох особливих економічних зон, у яких скасували тарифи та податки та куди потекли іноземні інвестиції. Через чотири роки такий статус надали 14 прибережним містам. У грудні 2001 р. Китай прийняв до СОТ. У 2004 р. експорт Китаю перевищив японський (593 млрд і 565 млрд дол. відповідно), поступаючись лише США та Німеччині. Частка Китаю у світовій торгівлі зросла до 6,5%. За даними ОЕСР, у 2004 р. Китай випередив США з експорту інформаційних та комунікаційних товарів (відповідно 180 млрд та 149 млрд дол.)³.

Спадщиною Мао була аграрна економіка зі злиднями й голодом. Аграрна реформа Ден Сяопіна позбавила злиднів десятки мільйонів людей. Завдяки системі сімейного підряду врожайність за шість років зросла на третину. У 1978–1985 рр. чистий дохід сільських домогосподарств на душу населення потроївся, склавши 400 юанів на рік; 2001 р. він досяг 2366 юанів (300 дол.)⁴. Незважаючи на побічні проблеми, зростання сільськогосподарського виробництва допомогло китайцям «вбити двох зайців». По-перше, воно створило надлишки продовольства; по-друге, дозволило багатьом селянам перебратися до швидко зростаючих міст. У результаті 1980–2003 рр.

¹ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order.. P. 39.

² Там само. Р. 40.

³ Там само. Р. 59.

⁴ Там само. Р. 54.

сільське населення Китаю скоротилося з 796 млн до 769 млн осіб (з 81 до 60% населення). Міське населення з 1990 р. зросло з 222 млн до 524 млн осіб¹.

Незважаючи на змішаний характер китайського капіталізму, ринкові реформи були успішними. З 1979 р. середні щорічні темпи економічного зростання становили 9,9%, а обсяг зовнішньої торгівлі збільшився в 100 разів. Китай подвоїв свій подушний дохід лише за 19 років (з 1971 по 1989 р.), тоді як іншим державам у XIX ст. на це потрібно було в середньому 70 років, а в XX ст. – 35 років. До 2030 р. Китай, ймовірно, стане найбільшою економікою світу². До речі, ще у 2003 р. вийшов звіт *Goldman Sachs* з прогнозом економічного розвитку країн БРІК до 2050 р. Згідно з цим звітом, Китай до 2010 р. за ВВП повинен був обігнати Німеччину, близько 2016 р. – Японію, близько 2041 р. – США. Уникаючи звинувачень у лінійному проєктуванні нинішніх тенденцій на майбутнє, автори звіту передбачили уповільнення зростання Китаю, виходячи з досвіду розвинених країн у XX ст. До 2020 р. його економіка мала зростати приблизно на 5% на рік, а до 2040-х років – на 3,5%. До 2015 р. скоротяться й темпи інвестицій, знизившись до середнього показника по Азії у 30% ВВП³. Рейтинг країни серед національних економік світу збільшився з дев'ятого у 1978 р. до другого у 2010 р.; його частка у світовому номінальному ВВП зросла з 2% у 1980 р. до 19,53% у 2025 р.⁴.

Досягнення Китаю в соціально-економічній сфері вражають. Як заявив у 2005 р. президент Світового банку П. Вулфовіц, Східна Азія пережила найбільше зростання багатства для найбільшої кількості людей за найкоротший час в історії людства. З 1980 р. на частку Китаю припало 75% зниження бідності у світі. У Китаї це особливо помітно в сільських районах, де за чверть століття число бідняків скоротилося з 250 млн до 26 млн осіб⁵. За споживанням чотирьох

¹ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 55–56.

² Див.: Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. P. 83.

³ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 102.

⁴ Див.: List of countries by GDP (nominal). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal))

⁵ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 115.

із п'яти основних видів сировини та продовольства Китай уже обганяє США: зерно, м'ясо, сталь та вугілля (виняток – нафта). У 2005 р. Китай спожив майже на 50% більше зерна, ніж США, і вдвічі більше за м'ясо. Китай спалює третину вугілля у світі та є його найбільшим споживачем; Індія посідає третє місце¹. З 2010 по 2021 рр. кількість людей зі статками від 1 млн доларів у Китаї збільшилася в 163 рази – з 38 тис. до 6,19 млн осіб². Новий успішний середній шар Китаю є споживачем 12% предметів розкоші у світі, поступаючись лише США та Японії. У 2003 р. середній клас країни становив п'яту частину населення (понад 250 млн осіб), та його частка зростає. Збільшується не лише експорт із Китаю, а й імпорт до Китаю (за останні роки – на 20–30% щорічно)³.

З 2000 по 2023 р. військові витрати Китаю збільшилися майже у 9 разів (з 33,5 млрд дол. до 296 млрд дол.)⁴. Армія КНР вважається найбільшою за чисельністю у світі – понад два мільйони людей, посідає третє місце в рейтингу найсильніших, поступаючись США та РФ, при цьому за оборонним бюджетом – друге місце у світі. Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) має у своєму розпорядженні великі сухопутні війська чисельністю в мільйон осіб, на озброєнні яких перебуває 6 740 танків (3 400 сучасних) та інша бойова техніка. ВПС мають на озброєнні 4000 бойових літаків⁵. У складі ВМС 370 бойових кораблів (у США 293, щоправда, більше авіаносців)⁶. Ракетні війська мають арсенал понад 10 тис. боєзарядів.

¹ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 215.

² Див.: Global Wealth Report 2022. Credit Suisse. URL: <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>

³ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 227.

⁴ Див.: Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. P. 88; List of countries with highest military expenditures. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_with_highest_military_expenditures

⁵ Див.: Republic of China Armed Forces. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_China_Armed_Forces

⁶ Див.: Бовсуновська К. Китай значно зменшує перевагу США за кількістю ракетних кораблів у морі, – *ВІСЬМЬ*. 21.12.2024. URL: <https://www.unian.ua/world/kitay-i-ssha-armiya-knr-doganyaye-amerikanski-viyska-za-kilkisty-raketnih-ustanovok-12859950.html>

Китайські автори спростовують агресивні та гегемоністські амбіції своєї країни. На їхню думку, Китаю в найближчому майбутньому не слід кидати виклик ні наявному глобальному порядку, ні сучасній системі надання допомоги¹, ні США², тому що це призведе до серйозних економічних та інших ризиків, створить ситуацію напруженості та викличе дестабілізацію світової політичної системи. Але китайських авторів турбує домінування західних концепцій та ідей, тому вони наполягають на виробництві та просуванні «здорових альтернативних китайських точок зору»³, причому під «нездоровими» маються на увазі ідеї, які просувають США та європейські країни.

У найближчому майбутньому ми можемо очікувати від Китаю пропозицій щодо «м'якої» реконструкції глобальної системи управління на його користь, більшої кількості глобальних ініціатив, а також активнішого експорту нормативних концепцій та теорій.

Що стосується Індії, то за часів Неру (1947–1964) економіка Індії розвивалася невисокими темпами. Якщо середні темпи зростання Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Малайзії та Гонконгу становили 7–9% на рік, то Індії у 1950–1980 роках – лише 3,5%⁴. Напередодні світових економічних потрясінь 1970-х років економіка Індії опинилася в тяжкому стані. За 30 років частка індійців, які офіційно жили за межею бідності, не змінювалася, становлячи 55%⁵. За даними МВФ, у 1990-ті роки ВВП Індії зростав на 6,2% на рік, а ВВП на душу населення – на 4,4%. Проте зростання намітилося вже в 1980-ті роки (показники відповідно 5,9 та 3,8%)⁶.

Якщо заслуга виведення Китаю на шлях реформ належить Ден Сяопіну, то в Індії аналогічні постаті на початку 1990-х рр. –

¹ Див.: Huang M., Hu J. Foreign aid study: Chinese schools and Chinese points. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 532. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728571

² Див.: Wang D., Meng W. China debating the regional order. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 501. DOI:10.1080/09512748.2020.1728576

³ Xiao R. Grown from within: Building a Chinese school of international relations. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 392. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728573

⁴ Див.: Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. P. 75.

⁵ Там само. P. 76.

⁶ Там само. P. 80.

прем'єр-міністр Памулапарті Венката Нарасімха Рао та міністр фінансів Манмохан Сінгх. Реформи склалися з двох частин: лібералізація зовнішньої торгівлі та потоків капіталу та дерегуляція внутрішньої економіки. Рао і Сінгх визнали, що проблеми платіжного балансу Індії походять від стратегії імпортозаміщення, що провалилася. Уряд знизив тарифи до 25–30 % та ініціював нову експортну політику.

За період з 2000 до 2023 рр. економіка Індії зросла в 3,5 рази. Середньорічний темп приросту реального ВВП Індії становив 7,2%¹. За показником ВВП Індія вже обійшла Велику Британію – на 2025 р. за прогнозами МВФ він становитиме 4,27 трлн дол. США (п'ята економіка світу)². Країна заявила про себе як одного з лідерів світового ринку у сфері аутсорсингу виробництва, інформаційних та фінансових послуг. З початку XXI ст. експорт Індії зріс у 9 разів. Понад 70% його посідає промислова продукція. Це нафтохімічна, діамантова, ювелірна промисловість, легкове автомобілебудування. Ключовими ринками збуту індійської продукції залишаються країни ЄС та США, 17% та 16% відповідно.

На сільське господарство та пов'язані з ним сектори припадає 16% ВВП Індії, а зайнято тут майже 44% населення. На перший погляд, сільському господарству є чим пишатися. У другій половині XX ст. виробництво зернових зросло з 121 кг на особу на рік до 191 кг. Проте внесок сільського господарства у темпи економічного зростання Індії становить лише 1–2% на рік. Третина дітей народжуються з недостатньою вагою, а кожен десятий помирає, не досягнувши п'яти років. На Індію припадає майже п'ята частина світової бідноти (ті, хто живе менш ніж на долар на день)³. Найважливішою перевагою Індії вважається її населення. 70% індійців – молодші за 36 років. До 2025 р. частка працездатного населення перевищить 2/3⁴.

¹ Див.: Зростання економіки Індії сповільнилося. *Financial club*. 29.11.2024. URL: <https://finclub.net/news/zrostantia-ekonomiky-indii-spovilnylosia.html>

² Див.: List of countries by GDP (nominal). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal))

³ Див.: Smith D. *Dragon and Elephant: China, India and the new world order*. P. 152.

⁴ Там само. P. 183.

Загальна чисельність збройних сил Індії становить 1,325 млн осіб, що робить Індію третьою за розміром збройних сил країною у світі. Також у неї у 2023 р. був четвертий за розміром оборонний бюджет – 83,6 млрд дол.¹. Згідно з даними бюлетеня «The Military Balance 2023», на озброєнні індійської армії перебувають 3 097 танків (індійський «Арджун», модифікації радянських і російських Т-72 і Т-90), 2500 БМП, 336 БТР, 9 684 артилерійських гармат, 275 багатоцільових вертольотів. Флот Індії нараховує 14 підводних човнів (російська К-152 «Нерпа» (Chakra), німецька Shishumar (тип 209), індійська NS Sindhughosh (S55), 28 військових кораблів (серед них – авіаносець «Вікрамадітья»), 13 фрегатів, 108 патрульних кораблів, 10 десантних суден, 31 корабель підтримки. На озброєнні ВПС країни є 849 бойових літаків, серед них – 62 винишувачі МіГ-29, 117 літаків наземної атаки «Ягуар», 561 винишувач-бомбардувальник, 339 тренувальних, 3 розвідувальні літаки та 6 танкерів. Повітряні сили також мають у своєму розпорядженні 19 вертольотів наземної атаки Мі-35, 387 багатоцільових та 56 транспортних вертольотів².

Аналіз стану справ у найближчих за потенціалом країн світу, що належать до представників незахідних цивілізацій, дозволяє нам зробити припущення: скоріше за все, за відсутності глобальної внутрішньої кризи США залишатимуться лідером сучасного світового порядку найближчі 20–30 років ХХІ століття. Але треба враховувати те, що найважливішою особливістю нинішнього стану міжнародного середовища є наростання турбулентності, що викликається комплексом взаємопов'язаних причин: різноспрямованістю дій безлічі акторів, соціальними та міжнародними конфліктами, що частішають, ситуаціями хаосу та невизначеності, світоглядними протистояннями, поширенням настроїв розгубленості та тривоги³.

¹ Див.: List of countries with highest military expenditures. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_with_highest_military_expenditures

² Див.: KYR: India – Military. *The Cove*. URL: <https://cove.army.gov.au/article/kyr-india-military>

³ Див.: Герасіна Л. М., Требін М. П. «Злами світосистеми»: глобальні зрушення та гібридні виклики. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. №4 (47). С. 72–93.

Визначимо явища та чинники, що прямо чи опосередковано призводять до збільшення турбулентності сучасного світового порядку, дестабілізації та підриву відносної геополітичної стабільності, а також до загрози руйнації модуса буття людства.

1. Конкуренція держав ліберально-демократичного та соціал-демократичного капіталізму з державами конкурентно-авторитарного та державно-бюрократичного капіталізму. Це зіткнення авторитаризму з демократією проблемно відбивається на світовій політиці: ігноруються вимоги глобального суспільства в питаннях виживання людства, тимчасово реставруються тоталітарні режими, виникає брак компетентної та відповідальної адміністрації, постійно продукуються корупційні скандали в міжнародних структурах, ігноруються норми міжнародного права, постправда домінує як у внутрішньодержавному, так і в зовнішньому інформаційному середовищі тощо.

2. Найнебезпечнішим чинником турбулентності сучасного світового порядку залишаються війни¹. «Чудово» про сутність війни в сучасних умовах висловилися керівники Московського державного лінгвістичного університету: «Війни протягом історії нинішньої глобальної цивілізації зумовлені переважно безпосередньо економічними інтересами, а ідеологічні конструкції були покликані приховати за словами про високі ідеали примітивне бажання пограбувати, поневолити сусідів або очистити від них територію, на якій надалі мали намір жити самі агресори»². Це було надруковано ще в 2016 р., після захоплення Криму, попереду була російсько-українська війна, сутність якої «чудово» розкрили ці люди. Усе чітко й ясно, замість безглуздих «денацифікації», «демілітаризації», «десатанізації» тощо – «примітивне бажання пограбувати, поневолити сусідів або очистити від них територію».

¹ Див.: Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України. Вісн. Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Вип. 6. С. 89–98.

² Касюк А. Я., Манохин І. В., Харичкин І. К. Глобализация и новый мировой порядок. Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки. 2016. Вып. 10 (749). С. 175.

3. *Зміна вигляду сучасної війни, характеру та тенденцій збройної боротьби*, що детерміноване революцією у військовій справі¹; розширення спектра застосовуваних засобів збройної боротьби, серед яких істотно зростає значення зброї на нових фізичних принципах, а також гіперзвукової, високоточної, електромагнітної, лазерної, інфразвукової, кіберзброї, інформаційно-керуючих систем, безпілотних літальних та автономних морських апаратів, роботизованих комплексів військового призначення, штучного інтелекту в системах підтримки прийняття рішень, управління військами (силами) та озброєнням, військової та спеціальної техніки; поширення ракетних технологій, набуття новими країнами носіїв середньої та великої дальності для доставки ядерних та неядерних боєприпасів, потенційного завдання стратегічної неприйнятної шкоди широкому колу світових та регіональних держав; розробка надточних і потужних систем неядерних озброєнь, здатних забезпечити завдання стратегічної поразки противнику без використання зброї масового знищення.

4. *Порушення режиму нерозповсюдження та поява нових ядерних держав, створення регіональних ядерно-силових балансів*. Сьогодні у світі дев'ять країн мають ядерну зброю: Росія – 5 977, США – 5 428, КНР – 350, Франція – 290, Велика Британія – 225, Пакистан – 165, Індія – 160, Ізраїль – 90, КНДР – 20 ядерних боєголовок. Усього на планеті нараховується 12 705 ядерних боєзарядів², яких достатньо, щоб перетворити нашу Землю на міфічну планету Фаєтон.

5. *Невдалі спроби досягти міжнародних всеосяжних угод щодо заборони мілітаризації космосу*, що створює можливість розгортання гонки космічних озброєнь та потенційного підриву міжнародної стабільності внаслідок військової переваги окремих держав у космосі. Досвід війн ХХ ст. свідчить, що будь-яка нова сфера діяльності лю-

¹ Див.: Требін М. П., Чернишова Т. О. Еволюція війн крізь призму революцій у військовій справі. *Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»:* тези доповідей, 30 червня 2017 р. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 16–21.

² Див.: SIPRI Yearbook 2022: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press, 2022. P. 342.

дини перетворюється на сферу збройної боротьби за наявності трьох основних передумов. Перша – стан науки й техніки, економіки та соціальних умов; вона забезпечує створення сил і засобів для всебічного опанування нової сфери. Друга – нова сфера забезпечує більш ефективне вирішення наявних і якісно нових завдань збройної боротьби. Третя – наявність достатньої кількості сил і засобів для розв’язання самостійних стратегічних завдань. Усім цим вимогам поки що відповідає лише наземна сфера. Тому сьогодні головною сферою збройної боротьби поки що залишається суходіл, де базуються й діють не лише сухопутні та основна частина військово-повітряних сил, але також частина сил і засобів флоту. Вочевидь, що найближчим часом у сферу збройної боротьби перетвориться навколоземний космічний простір. Можливим є перехід від використання його у виключно забезпечувальних цілях (розвідка, зв’язок, навігація), характерних для сьогодення, до активних дій наступального та оборонного характеру в майбутньому. Інноваційні системи зброї, що розташовані на космічних бойових платформах, найближчим часом можуть стати новим засобом ведення сучасної війни, а це передбачає застосування ударних сил та засобів космічного базування в нових формах, тобто в перспективі відбудеться перехід від забезпечувальних функцій космічних засобів до бойових дій у космосі.

6. *Розширення застосування терористичних методів у світовій політиці*, поява держав-терористів, таких як РФ, що порушують усі наявні норми міжнародного права. Сучасному міжнародному тероризму притаманні нові риси¹: набуття ним глобального характеру, як у просторовому, так і в часовому значеннях; інтернаціоналізація терористичної діяльності; подальше зростання рівня організації терористичної діяльності; оновлення стратегії та тактики, методів і форм терористичної боротьби; залучення до екстремістської діяльності дедалі більшої кількості молодих людей, які мають вищу (спеціальну) освіту та наукові ступені; активне та багатопланове викорис-

¹ Див.: Сучасна гуманітаристика: актуальні питання та перспективи розвитку : монографія / [Гулай В. В., Кириленко О. М., Палагута В. І. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С. 201–211.

тання в терористичних цілях досягнень науково-технічного прогресу; зростання рівня його фінансування та матеріально-технічної забезпеченості; активне зрощування організованої злочинності та тероризму (насамперед з угрупованнями, що спеціалізуються на торгівлі наркотиками та зброєю); активізація проникнення терористів і їхніх посібників у державні та громадські структури тощо.

Крім того, можна ще визначити декілька загроз виживанню людства і руйнації сучасного світового порядку: зміни клімату; руйнування екосистем і скорочення біорізноманіття; скорочення ресурсів, у тому числі, водних; зростання продовольчої незахищеності та зниження якості харчування; небезпечні нові технології; перенаселення планети; хімічне забруднення; пандемії нових захворювань; нездатність зрозуміти ризики, їхнє заперечення та дезінформація¹.

Турбулентність, як найвпливовіша характеристика сучасного світопорядку, живиться джерелами геополітичної, економічної, технологічної, військової тощо природи. Це підриває порядок та структури глобального управління, створюючи ситуацію постійних змін та нестабільності у світовій політиці. Турбулентність і в майбутньому, ймовірно, визначатиме світополітичну динаміку, що пов'язано як зі збереженням та розширенням ролі основних названих джерел нестабільності, так і з активізацією нових джерел. Усе це актуалізує теоретичне осмислення та прикладний аналіз турбулентності у світовій політиці, у тому числі для створення механізмів мінімізації негативного впливу нестійкої світополітичної динаміки на міжнародну безпеку.

==== **Список використаних джерел**

1. Бовсуновська К. Китай значно зменшує перевагу США за кількістю ракетних кораблів у морі, – ВІ. УНІАН. 21.12.2024. URL: <https://www.unian.ua/world/kitay-i-ssha-armiya-knr-doganyaye-amerikanski-viyskaza-kilkistyu-raketnih-ustanovok-12859950.html>

¹ Див.: Cox L. Ten threats to humanity's survival identified in Australian report calling for action. *The Guardian*. 21 Apr. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/22/ten-threats-to-humanitys-survival-identified-in-australian-reportcalling-for-action>

2. Герасіна Л. М., Требін М. П. «Злами світосистеми»: глобальні зрушення та гібридні виклики. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. №4 (47). С. 72–93.
3. Зростання економіки Індії сповільнилося. *Financial club*. 29.11.2024. URL: <https://finclub.net/news/zrostantia-ekonomiky-indii-spovilnylosia.html>
4. Касюк А. Я., Манохин И. В., Харичкин И. К. Глобализация и новый мировой порядок. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки*. 2016. Вып. 10 (749). С. 167–181.
5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
6. Сучасна гуманітаристика: актуальні питання та перспективи розвитку : монографія / [Гулай В. В., Кириленко О. М., Палагута В. І. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. 226 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178602369>.
7. Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 89–98.
8. Требін М. П. Турбулентність сучасного світового порядку. *Україна в умовах формування нового світового порядку : зб. матеріалів XXXV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.)* / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2023. С. 45–60.
9. Требін М. П., Чернишова Т. О. Еволюція війн крізь призму революцій у військовій справі. *Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»*: тези доповідей, 30 червня 2017 р. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 16–21.
10. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York: Columbia University Press, 1977. xv, 335 p.
11. Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. *International Affairs*. 2014. Vol. 90, Issue 1. P. 71–91.
12. Cox L. Ten threats to humanity's survival identified in Australian report calling for action. *The Guardian*. 21 Apr. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/22/ten-threats-to-humanitys-survival-identified-in-australian-reportcalling-for-action>

13. Das G. India unbound: From independence to the global information age. London: Profile books, 2002. 419 p.
14. Falk R., Kim S. S. An approach to world order studies and the world system. New York: Institute for World Order, 1982. 33 p.
15. Global Wealth Report 2022. *Credit Suisse*. URL: <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>
16. Huang M., Hu J. Foreign aid study: Chinese schools and Chinese points. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 520–549. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728571
17. Hunt M. H. The world transformed : 1945 to the present. 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2016. xxii, 601 p.
18. Kaufmann T. Dreiigjhriger Krieg und Westflischer Friede : kirchengeschichtliche Studien zur lutherischen Konfessionskultur. Tübingen : Mohr Siebeck, 1998. 196 S.
19. Kegley C., Raymond G. A Multipolar Peace?: Great Powers Politics in the 21st Century. New York: St. Martin's Press, 1994. x, 278 p.
20. KYR: India – Military. *The Cove*. URL: <https://cove.army.gov.au/article/kyr-india-military>
21. Lal D. Unintended consequences: the impact of factor endowments, culture, and politics on long run economic performance. Cambridge, Mass.: MIT press, 1998. x, 287 p.
22. Lascurettes K. M. Orders of exclusion : great powers and the strategic sources of foundational rules in international relations. New York, NY : Oxford University Press, 2020. xii, 327 p.
23. Layne C. The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*. 1993. Vol. 17, No. 4. P. 5–51.
24. Nowak K. F. Versailles / Translated by Norman Thomas & E. W. Dickes. Freeport, N. Y.: Books for Libraries Press, 1971. 287 p.
25. Nuechterlein D. E. A Cold War odyssey. Lexington : University Press of Kentucky, 1997. x, 274 p.
26. Paterson T. G. Soviet-American confrontation: postwar reconstruction and the origins of the Cold War. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973. xi, 287 p.
27. Roads to peace : a hand-book to the Washington Conference. New York : Republic Pub. Co., 1921. 64 p.
28. SIPRI Yearbook 2022: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press, 2022. 784 p.

29. Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. London: Profile books, 2007. iv, 266 p.
30. United Nations Charter (full text). *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
31. Wang D., Meng W. China debating the regional order. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 497–519. DOI:10.1080/09512748.2020.1728576
32. Xiao R. Grown from within: Building a Chinese school of international relations. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 386–412. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728573

3.2. Партнерство підприємств і міжнародних організацій для забезпечення стійкості економіки України

Сергієнко Тетяна Іванівна

*кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри бізнесу та управління
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бережна Ольга Русланівна

*кандидатка технічних наук, доцентка,
докторантка спеціальності 136 «Металургія»,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізький національний університет*

У сучасних умовах глобальної економічної нестабільності, викликаній наслідками пандемії COVID-19, геополітичними конфліктами та воєнними діями в Україні, питання забезпечення стійкості національної економіки набуває особливої значущості. Війна суттєво вплинула на функціонування підприємств, руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів і доступу до міжнародних ринків.

Важливою умовою відновлення економіки України є посилення партнерства між вітчизняними підприємствами та міжнародними

==== Авторський колектив

Бережна Ольга Русланівна, кандидатка технічних наук, доцентка, докторантка спеціальності 136 «Металургія», Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні, Запорізький національний університет.

Готра Олена Броніславівна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін, Державний податковий університет, м. Ірпінь.

Іванов Сергій Володимирович, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник Придніпровського наукового центру НАН України і МОН України.

Мельник Оксана Андріївна, докторка психологічних наук, старший науковий співробітник, доцентка кафедри загальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Разумова Ганна Вікторівна, докторка економічних наук, доцентка, професорка кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», старший науковий співробітник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Сергієнко Тетяна Іванівна, кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри бізнесу та управління, Національний університет «Запорізька політехніка».

Требін Михайло Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Хайнас Роман Михайлович, асистент кафедри бізнес адміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Чупрій Леонід Васильович, доктор політичних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін, Державний податковий університет, м. Ірпінь.

Наукове видання

Іванов Сергій Володимирович,
Мельник Оксана Андріївна,
Разумова Ганна Вікторівна та ін.

ДЕСТРУКТИВНІ МЕГАТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОСТІ: ВІД ПАНДЕМІЇ ДО ВІЙНИ

Монографія

Редактор *Т. О. Чернишова*

Підписано до друку 10.03.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 12,2. Обл.-вид. арк. 10. Тираж 100 пр. Зам. № 307

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017